

A románok és a magyar országgyűlési választások a 20. század elején

VLAD POPOVICI*

Érvelés

Az 1900–1910 közötti népszámlálások szerint a románok (azaz a román nyelvet „szokászerűen használt nyelvként” beszélők) a Magyar Királyság lakosságának kb. 14–14,5%-át tették ki, és javarészt az ország keleti és délkeleti vidékeit népesítették be, ahol a különböző régiókban és közigazgatási egységekben a lakosság jelentős százalékát, gyakran többségét alkották.¹ A demográfiai helyzet azonban a parlamenti képviseletben nem tükröződött, mivel a magyar országgyűlésben a román képviselők aránya – politikai irányultságtól függetlenül – a népszámláláskor mért etnikai arányoknál lényegesen alacsonyabb maradt. Azok a tényezők, amelyek ehhez az egyensúlyhiányhoz hozzájárultak, sokfélék és egymással összefüggőek voltak, egyes tényezők súlyát és hatásait pedig továbbra is nehéz pontosan meghatározni. Egy lehetséges osztályozásuk során legalább három fő összetevővel számolhatunk, amelyek mindegyike több pontszerű tényezőt tartalmaz:

- a) a magyarországi és erdélyi politikai és választási rendszer sajátosságai, ami egy olyan hagyományos elitnek kedvezett, amelyhez kevés román tartozott;²
- b) a román politikai elit szervezeti jellemzői és taktikai lehetőségei, megosztva a mérsékeltek (a magyar politikai pártokkal való együttműködés vagy akár a pártokhoz való egyéni csatlakozás hívei) és a radikálisok (az önjelölt „nemzeti” pártok, amelyek taktikájuk tekintetében az aktivisták és passzivisták osztottak meg, továbbá véget nem érő személyes és nemzedéki viszályok öröltek fel)³ között;

---

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) által támogatott K 134378 – *Dualizmus kori parlamentarizmus regionális nézőpontból* című projekt részeként jelent meg. A tanulmány román nyelvű címe: *Românii și alegerea parlamentare din Ungaria la începutul secolului al XX-lea*, magyar fordítása hű az eredetihez.

¹ MStK 1912: 17.

² Pál–Popovici 2017: 147–167.

³ Maior 1986; Popovici 2008.

- c) a román etnikai tömb társadalmi-gazdasági és kulturális jellemzői, amelyek – a korabeli cenzusos választás előírásaival együtt – szintúgy meghatározták a román választók társadalmi és szakmai szerkezetét, földrajzi eloszlását, politikai kultúráját és választói elkötelezettségét.

E tényezőegyüttesek elemzése önálló tanulmányt alkothatna, ezért nem is foglalkozom velük, hanem a tanulmány során kiemelem egyik vagy másik összetevő hatását. Az eddigi kutatások elsősorban az első összetevőre és részben a másodikra összpontosítottak: a mérsékeltek tevékenysége, bár a közelmúltban képezte már kutatások tárgyát,⁴ továbbra sem eléggé ismert és elemzett, a nacionalisták tevékenységét pedig, bár a „nemzeti mozgalom” történetírása látszólag jól lefedte, még mindig jelentős életrajzi hiányosságok jellemzik. A harmadik összetevő majdhogynem feltáratlan maradt,⁵ jóllehet a politikai intrikákon és a hangzatos beszédeken túl a választók döntése – akár tisztán ideológiai, akár anyagi vagy kényszerítő körülmények által befolyásoltan – határozta meg végső soron azt az alakzatot, amelyet „a magyarországi román politikai elitnek” nevezünk.

A tárgykör román történetírása és a kutatások mai állapota

A magyar parlamenti élet kérdését érintő első román nyelvű írások a 19. század végéről és a 20. század elejéről származnak. Tartalmuk kizárólag a román képviselők választási és országgyűlési tevékenységére irányul, elsődlegesen a Román Nemzeti Párt listáján megválasztott képviselőikére. A legtöbb munka csupán szórványos utalásokat tartalmaz a parlamentarizmusra, melyet a nemzeti politikai mozgalom tágabb kontextusába helyeznek.⁶ Kivételt képez Teodor V. Păcățian *Aranykönyve (Cartea de Aur)*, egy hatalmas dokumentumgyűjtemény, amely tartalmazza a román parlamenti képviselők beszédeit és felszólalásait minden választási ciklusban, valamint jelöléseiket és a pártokat, amelyek listáján megválasztották őket.⁷ A korszak román szakirodalmának külön kategóriáját képezik a parlamentarizmusnak szentelt politikai vitairatok, választási és országgyűlési beszédek és jelentések,⁸ valamint az európai közvéleményt a magyarországi románok helyzetéről tájékoztatni hivatott propagandaművek.⁹ Mindezek azonban

⁴ Iudean 2016.

⁵ Pap 2017: 155–166.

⁶ Barițiu 1891; Iorga 1915.

⁷ Păcățian 1909, 1910, 1913, 1915.

⁸ Válogatás: Boilă 1905; Cosma 1905; *Biruința...* 1905; *Din luptele...* 1905; *Lupta...* 1905; *Organizarea...* 1905; *Alegerea...* 1906; Meseșian 1910; *Lupta noastră...* 1910; *Lupta...* 1910.

⁹ Válogatás: Brote 1895a; Brote 1895b; Russu-Șirianu 1904.

inkább történeti források, és az általuk szolgáltatott adatokat ugyanolyan óvatosan és kritikusan kell használni, mint bármely más primér forrást.

A két világháború közötti időszakban minimálisra csökkent a dualizmus kori magyar parlamentarizmus története iránti érdeklődés a román történetírásban. A figyelem a nemzeti politikai mozgalom belső struktúrái felé irányult, forráscsoport tekintetében pedig életrajzok, emlékiratok és levelezések kerültek felhasználásra.¹⁰ Szintén ekkor jelentkezik a mérsékelt politikai tevékenységének eltitkolására és a később a Román Nemzeti Párthoz (a továbbiakban: RNP)¹¹ csatlakozók politikai múltjának „megtisztítására” irányuló törekvés kezdete. Ez a törekvés a kommunista időszakban is folytatódott, így 1920 és 1990 között nem születtek jelentősebb munkák a románoknak a Magyar Országgyűlésben kifejtett tevékenységéről, a tárgykörrel közvetlenül vagy érintőlegesen szinte kizárólag életrajzi művek¹² foglalkoztak. Az országgyűlési tevékenységgel nem kizárólagosan életrajzi vonatkozásban foglalkozó kutatások véletlenszerű és korlátozott számú tudományos publikációt eredményeztek.¹³ Figyelemre méltó kivétel Simion Retegan munkája az 1863–1864-es erdélyi országgyűlésről, ami a pillanat erős szimbolikájával magyarázható mind a kor román politikai diskurzusában, mind a történetírásban.¹⁴

Ebben a historiográfiai kontextusban, amelyben a parlamenti élet kutatása szűk etnikai keretekbe szorult, és gyakorlatilag a románok „nemzeti mozgalma” történetének alműfajává vált, a tárgykörrel kapcsolatos leglátványosabb fejlemény az új aktivizmus (1905–1914) által kiváltott növekvő érdeklődés volt. Erre a területre összpontosítva Lucian Boia és Liviu Maior,¹⁵ majd később Valentin Orga¹⁶ kutatásai újra felvetették a magyarországi románok országgyűlési tevékenységének kérdését, de továbbra is a nemzeti mozgalom tágabb kontextusában, és nem önálló vizsgálati tárgyként.

A két témakör szétválását, valamint a választási folyamat és a parlamenti élet történetírásának önállósulását az 1990-es évek jelezték először.¹⁷ Stelian Mândruț összeállította az első egybefüggően rendszerezett listákat a választási eredményekről, mind a RNP országgyűlési képviselői, mind a magyar pártok listáján megválasztott románok, mind a vesztes jelöltek esetében. Munkája egyszersmind első áttekintését nyújtja a tárgykörben született román történetírási kutatások fejlődésének.¹⁸ Néhány évvel később ugyanez

¹⁰ Válogatás: Suciú 1927; Georgescu 1928; Stoica 1932; Georgescu 1935; Albani 1936; Berariu 1939; Lupaș 1940.

¹¹ Popovici 2021.

¹² Válogatás: Neamțu 1969; Cipăianu 1973; Neamțu 1988; Glück 2002; Glück 2003; Petraș 2005.

¹³ Neamțu 1970; Bona 1979; Mândruț 1978; Mândruț 1982; Roșuț 1978.

¹⁴ Retegan 1979; Retegan 2000.

¹⁵ Boia 1978; Maior 1986.

¹⁶ Orga 2001; Orga 2002.

¹⁷ Mândruț 1995; Mândruț 1998; Glück 1999; Pál 1996.

¹⁸ Mândruț 1995: 7–22, 79–80, 94–96, 152–153.

a szerző egy sor elsődleges elemzést tett közzé az erdélyi és kelet-magyarországi választókerületekben megválasztott összes képviselő választási eredményéről és társadalmi-foglalkozási profiljáról, túllépve ezzel az etnocentrikus szemléleten.¹⁹

Az egyes választásoknak szentelt tanulmányok közül érdemes kiemelni a Gheorghe Iancu által jegyzett tanulmányt a boksánbányai időközi országgyűlési választásokról (1907),²⁰ az életrajzok közül pedig azt, amelyet Marius Eppel írt a metropolita és képviselő Vasile Mangráról.²¹ Érdekfeszítő megközelítéssel próbálkozott Balázs Sándor, aki két kötetben adta ki a magyar országgyűlés román tagjainak beszédeit 1906 és 1918 között, egy kötetben pedig a román parlament magyar tagjainak beszédeit 1922 és 1933 között, egy negyedik kötetet pedig a két kisebbségi képviselői csoport beszédei közötti analógiáknak szentelt.²²

Összesítve tehát, a magyar kutatókkal ellentétben a románok jóval kevésbé foglalkoztak a dualizmus kori Magyarország parlamentarizmusával és a választási folyamat kérdésével. A magyarázatok többfélék, és meghatározzák mind objektív tényezők (a román parlamenti képviselők statisztikailag alacsony jelenléte a korban; a parlamentarizmuskutatás történetírói hagyományának hiánya a nemzeti politikai mozgalom szűk keretein kívül), mind szubjektívek (a nemzeti mozgalom történetírása által régóta támogatott és máig fenntartott ellenséges, versengő és dichotóm történetírói modell; nyelvi akadályok). Az utóbbi húsz évet megelőző időszakban a legtöbb ilyen irányú megközelítést az etnikai szempont gondos elkülönítése jellemezte, és olyan történetírási műfajokba sorolhatóan, mint az életrajz, a politikátörténeti szintézis vagy az országgyűlési beszédek közzététele és elemzése – ez utóbbiakat nem ritkán ideologizált értelmezési keretbe ágyazva. A tárgykör kapcsán a közelmúltban számos megközelítési irányváltásra, újragondolásra és kibővítésre került sor: Ovidiu Iudean a magyar pártok listáján 1881–1918 között megválasztott román országgyűlési képviselőknek szentelt egy munkát,²³ a Pál Judit által koordinált kutatócsoport pedig az erdélyi és kelet-magyarországi (a ma Romániához tartozó területek) országgyűlési választások eredményeit²⁴ és számos más, a tárgynak szentelt tanulmányt tett közzé, amelyek előkészítik a témakör integrálását Magyarország és a Habsburg Monarchia parlamentarizmustörténetének időszerű kutatási anyagába.

¹⁹ Mândruț 2002; Mândruț 2003.

²⁰ Iancu 2007.

²¹ Eppel 2004; Eppel 2006.

²² Balázs 2008; Balázs 2010.

²³ Iudean 2016.

²⁴ Pál 2018.

Választókerületek, választások és jelöltek

A fentiek fényében minden olyan kutatásnak, amely a magyarországi parlamentarizmus történetével regionális szinten kíván foglalkozni, figyelembe kell vennie a helyi helyzetet, „alulról” (azaz választókerületi szinten, ahogyan Pap József megállapítja²⁵), és ezen a ponton a kutatónak viszonyulnia kell a politikai berendezkedést meghatározó alakok mellett a választási aktus más szereplőjéhez, azaz a választási ügynökökhöz (kortesek), a kampánycsapatok tagjaihoz és a választók tömegéhez. Jelen tanulmány az ilyen megközelítések mellett érvel, és két kutatási kérdést tesz fel:

1. Hogyan szerepeltek a román politikusok a magyar országgyűlési választásokon a Habsburg Monarchia fennállásának utolsó két évtizedében?
2. Milyen hatással volt a választási küzdelemben való visszatérés a románok választási elkötelezettségére?

Az első kutatási kérdés megválaszolásához átfogó elemzést készítek a román származású jelölteknek a magyar országgyűlési választásokon való részvételéről 1901 és 1918 között, valamint az elért eredményekről. A második kutatási kérdés megválaszolásához egyrészt általánosan elemzem az összes olyan választókerületet, amelyben indultak román jelöltek, másrészt pedig elvégzem egy demográfiai szempontból túlnyomórészt románok lakta erdélyi választókerületben zajló választási folyamat mikroelemzését az 1905 és 1910 között sorra került általános országgyűlési választásokon.

A román jelöltek részvételéhez az 1901 és 1918 közötti országgyűlési választásokon a különböző korabeli forrásokból összeállított legfrissebb adatkészlet szolgál alapul, melyet a Pál et alii (2018) által szerkesztett kötet tett közzé.²⁶ Ahol a kötet megjelenését követően további információkat azonosítottam, azokat is felvettem az összesített adatok közé. Ez az adatkészlet korántsem teljes, és állandóan bővül, de eléggé kiterjedt ahhoz, hogy részletes elemzések elvégzését szolgálja.

Természetesen az egyik legkényesebb módszertani döntés azon jelöltek azonosítása volt, akik etnikailag a „román” címkével megjelölhetők. A Román Nemzeti Párthoz való tartozás, ha alkalmi is, erős kritérium az etnikai címkéhez. Hasonlóan bevettem a szocialista választási programmal fellépő ellenjelölteket is, akiknek román etnikai származásáról információval rendelkezünk. A kizárólag magyar pártok listáin fellépő képviselők esetében figyelembe vettem az etnikai származást, az ismert társadalmi kapcsolatrendszerrel, de az önazonosítás elemeit is. George Sombati (Szombathi György) esetében például mind az etnikai származás, mind az ortodox-román társadalmi kapcsolathálóba való beilleszkedés, mind pedig az a döntése, hogy az 1920-as években

---

²⁵ Pap 2020.

²⁶ Pál 2018.

visszatért Romániába, alátámasztja az etnikai címkézést.²⁷ Alighanem a legnehezebb volt eldönteni Vasile Negrea (Nyegre László) esetét. Ő román gyökerű, de „rutenizált” családból származott. A román sajtó folyamatosan a „renegát” románok közé sorolta. Ezt a többrétegű identitást azonban felülírja az, hogy 1918 után a Magyarországon maradás mellett döntött,²⁸ továbbá explicit módon kifejezett önazonossági megjelölései nem ismertek, ezért úgy döntöttem, hogy vegyes etnikai származása ellenére óvatosabb, ha a román képviselők mintacsoportjába nem sorolom be. Máskülönb, a kizárásának statisztikai szempontból csekély hatása van, és nem befolyásolja a tanulmány általános érvelését.

A végső mintában 152 országgyűlési választás szerepelt, 36 győztes jelölt (a Szendrei Ákos és Stelian Mândruț által említetteknel néhányval több)²⁹ és 66 vesztes román ellenjelölt részvételével. Figyelembe vettem az összes nyilvánosan bejelentett jelöltet, beleértve azokat is, akik a választási folyamat előtt vagy közben visszaléptek. 21 esetben román jelöltek és ellenjelöltek egyaránt részt vettek a választásokon, néha más nemzetiségű jelöltekkel együtt. A vesztesek listáján a tárgyalt korszak és a két világháború közötti időszak ismert nevei (pl. Octavian Goga, Caius Brediceanu, Nicolae Ivan, Ioan Flueraș) és szinte névtelen alakok egyaránt szerepelnek, akikről csak a korabeli sajtó tömeges digitalizálása teheti lehetővé szórványos információk azonosítását (pl. Ioan Pepa, Anton Gogoman). Összességében azonban a vesztes ellenjelöltek nagy része azonosítható Románia két világháború közötti időszakának politikusai között.

A 152 választás közül 26 esetében (17%) nem rendelkezünk teljes körű adatokkal, további 30 választást (20%) „közfelkiáltással” nyertek meg (hetet egyetlen jelölt, kettőt a választás során visszalépéssel, 21-et pedig a szavazás megkezdése előtt történt visszalépéssel), négy pedig pótválasztást igényelt. Az egyhangúlag megnyert választások aránya alacsonyabb, mint a Pap József által Magyarország egészére azonosított arány,³⁰ de ha figyelembe vesszük, hogy valószínűleg annak a 17%-nak nem elhanyagolható része, ahol csak a győztesről van információnk, valójában mégiscsak egyszemélyes választás volt, akkor a valós arányok nagyjából megegyezhetnek. Az esetek mintegy 65%-ára vonatkozóan azonban ki tudjuk számítani a részvételi arányt és a szavazatok eloszlását, ami szerfelett biztató.

1901 és 1918 között ezeknek a jelöléseknek (az utolsó jelölés 1915-ös) földrajzi területe 18 vármegyét és három várost foglal magában, összesen 60 választókerületet (a történelmi Erdélyt, a Bánságot és a részben Kelet-Magyarországot lefedő földrajzi terület 150 választókerületének 40%-át – a teljes régió nagy vonalakban, de nem

²⁷ Iudean 2016: 219–221.

²⁸ Iudean 2016: 179–181.

²⁹ Szendrei 2006; Mândruț 1995: 79–80, 94–96, 152–153.

³⁰ Pap 2020: 108.

pontosan az egykori Magyar Királyság ma Romániához tartozó területeinek felel meg). Ezek közül 44 választókerület a 65 román többségű (+50%) választókerület kategóriájába tartozik, további 13 az 50 vegyes lakosságú választókerület kategóriájába, amelyeket Pap József ilyenként azonosított,³¹ 3 pedig magyar (Ugra, Bihar vm.) vagy szerb többségű választókerület (Ozora, Torontál vm. és Nagykikinda városi választókerület, Temes vm.).

Az 1. táblázat azon választókerületek számának alakulását mutatja, amelyekben felléptek román jelöltek 1901 és 1918 között, politikai irányultágtól függetlenül, és ez számos kérdést vet fel. Látható, hogy nem minden román többségű választókerületben léptek fel román jelöltek, de az is, hogy a választási elkötelezettségben jelentős különbségek vannak a történeti Erdély és a másik két régió között. Az okok sokrétűek, és súlyuk esetről esetre eltérő, így nehéz megbecsülni, hogy végső soron mi befolyásolta leginkább az általános helyzetet és a fent említett különbségeket.

Demográfiai szerkezet		+50% Román		Vegyes		+50% más nemzetiségek	
Választási ciklus		Összesen	Ezek közül román jelölttel	Összesen	Ezek közül román jelölttel	Összesen	Ezek közül román jelölttel
Erdély	1901	36	5 (14%)	9	0	29	0
	1905	36	15 (42%)	9	0	29	0
	1906	36	14 (39%)	9	1 (11%)	29	0
	1910	36	17 (46%)	9	2 (22%)	29	0
Bánság és Kelet-Magyarország	1901	29	7 (24%)	20	1 (5%)	26	1 (4%)
	1905	29	17 (59%)	20	4 (20%)	26	1 (4%)
	1906	29	24 (83%)	20	8 (40%)	26	1 (4%)
	1910	29	22 (76%)	20	5 (25%)	26	0
Részletezés:							
Bánság	1901	10	2 (20%)	15	0	6	1 (17%)
	1905	10	6 (60%)	15	3 (20%)	6	1 (17%)
	1906	10	9 (90%)	15	6 (40%)	6	0
	1910	10	8 (80%)	15	3 (20%)	6	0

³¹ Pap 2020: 121, 3. ábra.

Demográfiai szerkezet		+50% Román		Vegyes		+50% más nemzetiségek	
Választási ciklus		Összesen	Ezek közül román jelölttel	Összesen	Ezek közül román jelölttel	Összesen	Ezek közül román jelölttel
Kelet-Magyarország	1901	19	5 (26%)	5	1 (20%)	20	0
	1905	19	11 (58%)	5	1 (20%)	20	0
	1906	19	15 (79%)	5	2 (40%)	20	1 (5%)
	1910	19	14 (74%)	5	2 (40%)	20	0

1. táblázat. Azon választókerületek megoszlása, amelyekben felléptek román jelöltek³²

Elsősorban figyelembe kell venni a választópolgárok etnikai összetétele és a választókerület teljes lakossága közötti különbségeket. A censzos választójog és az etnikumok közötti társadalmi különbségek (oktatás, foglalkozás, jövedelem) azt jelentették, hogy a demográfiai többség nem feltétlenül felelt meg a választói többségnek. Ezt a múltban Szászsebes választókerület esetében példáztam,³³ de a helyzet sok más esetben is fennáll. A politikai vezetők akkoriban ismerték (vagy legalábbis reálisan felbecsülték)³⁴ a választópolgárság etnikai összetételét, ami befolyásolta a választókerületek kiválasztását, ahol jelöltet indítottak. Ez magyarázattal szolgál arra, hogy a RNP tagjai miért léptek fel etnikailag „vegyes” vagy esetenként magyar vagy szerb többségű választókerületekben.

A választók etnikai összetételét különösen nehéz rekonstruálni és bevonni a történelmi elemzésbe. A választók névjegyzékeit a megyei levéltárak eléggé teljes gyűjteményekben őrzik,³⁵ de a név, lakóhely, foglalkozás és a szavazás jogalapja mellett ritkán tartalmaznak további információkat. Az etnikai azonosításra tett bármilyen kísérlet csak más források bevonásával és csak egy nem elhanyagolható mértékű becsléssel történhet. Nem utolsósorban, ezeknek az adatoknak a pusztá ismerete semmit sem mond az önazonosságról vagy a választási döntésekről. Ez utóbbiak gyakran teljesen figyelmen kívül hagyták az etnikai kritériumot, akár gyakorlati okokból (anyagi, szakmai, közösségi előnyök stb.), akár pusztá etnikai közömbösségből.

³² Demográfiai szerkezet Pap J. számításai nyomán, innen: Pap 2020: 121, 3. ábra. A számadatok a választókerületek számára vonatkoznak, nem pedig a választások számára. Ugyanazon választási ciklusban ugyanabban a választókerületben több jelöltet (időközi választások) egy bejegyzésként rögzítenek.

³³ Popovici 2014: 453–454, 462–465.

³⁴ Pap 2017: 160–161. Korábbi becslések a Román Nemzeti Párt szintjén már az 1880-as években készültek: BOKTL, 1. dosszié/I, f. 115; 1. dosszié/II, f. 260–261; 2. dosszié, f. 5–7; 6. dosszié, f. 10.

³⁵ Pl. RNLFMF, 366. állag, dossziék 1/1869–30/1915; RNLHMF, dossziék (válogatás): 3/1892, 9/1899, 2/1901, 1/1904, 17/1904, 15/1905, 26/1906, 24/1908–1909, 25/1908–1909.

Ezekhez a tényezőkhöz hozzájárul, hogy a RNP-nek nehézséget okozott elegendő olyan jelölt biztosítása, akik rendelkeztek a szükséges nyilvánossággal, politikai tapasztalattal és anyagi lehetőségekkel egy sikeres kampány fenntartásához. A párt jelöltjei közül nem kevesen jogi foglalkozásúak vagy egyházi személyek, és a történetírásban nem többek pusztán neveknél a korabeli sajtóból nyert adathalmazban, esetükben még a minimális életrajzi adatokat is nehéz azonosítani. Az életrajzi részleteket illetően a helyzet még ennél is bizonytalanabb a román származású szocialisták esetében.

Egy további összetevő, amelyet figyelembe kell vennünk, a régió és a választókerület politikai hagyománya. Az adatok egyértelműen azt mutatják, hogy Erdélyben – bár a Bánsághoz és Kelet-Magyarországhoz képest itt több választókerületben alkottak elméletileg demográfiai többséget a románok – választási elkötelezettségük alacsonyabb, és nemcsak a demográfiai szempontból „román” választókerületekben, hanem a vegyes választókerületekben is. Az egykori országrész passzív politikai hagyománya, amely csak Fogaras és Beszterce-Naszód 2-3 választókerületében szakadt meg, azt eredményezte, hogy a politikai átrendeződés és a választói elkötelezettség még 1905 után is alacsonyabb maradt, mint a Bánságban és Kelet-Magyarországon, ahol a román választók évtizedek óta hozzászórtak a román nemzetiségű jelöltekhez (még ha számosan kormánypártiak is voltak). Nem szabad figyelmen kívül hagynunk a Magyarország és Erdély között létező cenzusbeli eltérést sem, amely tovább növelte a népesség és a választópolgárság demográfiai szerkezete közötti különbségeket.

A 2. táblázat adatai a román jelöltek részvételi arányát és sikerét mutatják az 1901 és 1918 között lezajlott választásokon. Mint minden olyan számadat, amely hiányos és néha ellentmondásos forrásokon (a jelöltek politikai programját illetően), valamint az etnikai címkézésben rejlő szubjektivitáson (különösen egyes szocialista jelöltek esetében) alapul, ezek az adatok nem tükrözik okvetlenül tökéletesen a korszak valóságát, de az általuk mutatott általános tendencia minden bizonnyal helyes.

Régió	A választási ciklus kezdő éve	RNP36		Magyar pártok ³⁷		Pártok szocialista programmal ³⁸		Összesen	
		Jelölések	Amiből nyertek	Jelölések	Amiből nyertek	Jelölések	Amiből nyertek	Jelölések	Amiből nyertek
Erdély	1901	1	1	6	2	0	0	7	3
	1905	14	4	3	3	0	0	17	7
	1906	14	5	2	2	0	0	16	7
	1910	16	3	3	2	1	0	20	5
Bánság	1901	0	0	3	1	0	0	3	1
	1905	7	1	4	3	0	0	11	4
	1906	17	6	2	2	0	0	19	7
	1910	11	0	5	4	4	0	20	4
Kelet-Magyarország	1901	2	0	6	1	0	0	8	1
	1905	7	3	5	3	1	0	13	6
	1906	18	5	3	1	0	0	21	6
	1910	16	1	3	3	2	0	21	4

2. táblázat. A román jelöltek részvétele és választási eredményei a parlamenti választásokon (1901–1918)

A nacionalista románok visszatérése a politikába az 1901–1905-ös választási ciklusban történt, amikor a RNP hivatalosan még passzivitásban volt. A RNP 1905-ös pártgyűlése mindössze formalizálta pártszinten azt az irányt, amely felé a dolgok amúgy is haladtak.³⁹ Az 1905 és 1918 közötti három választási ciklusban a RNP jelöltjeinek részvétele a választásokon viszonylag állandó maradt mindhárom vizsgált régióban, de a sikeresség arányában jelentős különbségek mutatkoztak. Erdélyben a jelöltek száma 1910-ben 1906-hoz képest nőtt, a sikerességi arány megfeleződött, de a mandátumok tényleges száma nagyjából változatlan maradt (3 és 5 között). A Bánságban és Kelet-Magyarországon az ingadozás jóval hangsúlyosabb volt. A választási küzdelembe való belépés a két régióban együtt kezdetben hasonló részvételt és sikereket hozott,

³⁶ Beleértve a nacionalista programmal rendelkező független jelölteket is.

³⁷ Magyar pártok, kormányzó vagy ellenzéki pártok, amelyek politikai programja az alaptörvény kérdésére épül.

³⁸ Szocialisták és agráriusok.

³⁹ Mándruț 1995: 69–75.

mint Erdélyben (1905), majd lényegesen magasabbat, sőt a kétszeresét (1906), hogy aztán 1910-ben a választási részvétel az 1906-os értéket mutassa, de igen alacsony sikerarányal és mandátumszámmal.

Látható tehát, hogy a választási küzdelemben való belépés nyomán, 1905-tel kezdődően nőtt a RNP tagjainak elkötelezettsége a választási folyamat iránt, ami a jelöltek egyre nagyobb számában is kifejezésre jutott, de az is látszik, hogy sikerük nagymértékben függött a magyarországi általános politikai helyzettől, attól, hogy mennyire voltak sikeresek a választók mozgósításában, valamint a kormánypárt átható erejétől és választási magatartásától. Úgy tűnik, hogy a „renegát” románok jelenléte a Nemzeti Munkapárt jelöltjei között nem befolyásolta a RNP számára a nagyfokú negatív eredménykülönbséget, csak a Bánságban és ott is csak kis mértékben: három mandátumról van szó, amelyek közül a Nemzeti Munkapárt mindössze egyet nyert a RNP egy jelentős alakja ellen, és azt is az 1913-as időközi választásokon, amikor Petru Corcan (Korkán Péter) legyőzte Aurel Vladot (Vlád Aurél).

Ha egyaránt számításba vesszük az Erdély, Bánság és Kelet-Magyarország között fennálló regionális statisztikai különbségeket, valamint a korszak néhány jelentős politikai vezetőjének – mint Iuliu Maniu (Maniu Gyula) és George Pop de Băsești (Pap György) – kudarcát, el kell fogadnunk, hogy az eredmények alakulásának magyarázatát gyakran a jelöltnek a választókerülethez, a választókhoz és más helyi vagy központi politikai szereplőhöz fűződő viszonyának szintjén kell keresni. Ezért az alábbiakban a román jelöltek és a választókerületeik között fennálló viszonyt tárgyalom, valamint jelölésük hatását a választási részvételre.

A jelölt és a választókerület között fennálló viszonyt tekintve a legerősebb kapcsolat a kormánypárti vagy mérsékelt ellenzéki pártok programjával fellépő román jelöltek csoportja esetében mutatható ki. A legtöbb esetben a vármegyében vagy akár az adott választókerületben született emberekről van szó, akik a helyi társadalmi, szakmai és rokoni kapcsolatokra támaszkodtak a választási kampányban: Ioan Ciocan (Ciocán János), Ioan Gheție (Gethie János), Nicolae Șerban (Sierbán/Serbán Miklós), Pahomie Avramescu (Avrameszku Pachomiusz), Constantin (Szilárd) Burdia, Petru Corcan (Korkán Péter), Iosif (József) Siegescu, George Szombati (Szombathy György) stb. Más esetekben a területi kapcsolódás a szakmai pályafutás során épült ki, általában valamelyik közigazgatási ágban: Alexandru Pop (Papp Sándor), Damian (Dömjén) Dragonescu. Ritkábban a közvetlen földrajzi kötődés hiányát egy több mandátumon átívelő, hosszú választási hagyomány ellensúlyozta, mint például George (György) Szerb esetében.⁴⁰

Erős földrajzi kötődés azonosítható azon szocialista jelöltek közül néhány esetében, akiknek életrajzi adatai ismertek: Ioan Flueraș, aki 1910-ben az aradi Kisjenő

---

⁴⁰Lásd Iudean 2016, a „renegátok” életrajzi adatait illetően.

választókerület jelöltje volt, Pankotában töltötte inaséveit;⁴¹ Teodor Onișor, aki 1910-ben a Gyulafehérvár városi választókerületben volt jelölt, Alsófehér vármegyében tevékenykedett.⁴² A szocialista jelöltek részletesebb életrajzi adatai kinyerésének nehézsége miatt nem lehet pontosabb becslést adni, de az ő esetükben a földrajzi kötődés amúgy is kevésbé volt fontos, hiszen a választásokon való részvétel valódi eséllyel nem kecsegtetett, mindössze a támogatók mozgósítása volt a cél.

A leginkább figyelemre méltó elemzés természetesen a RNP-jelöltekre vonatkozik. Esetükben is a törekvés az, hogy lehetőség szerint olyan embereket jelölnek, akik az illető választókerületből vagy legalább abból a vármegyéből származnak, vagy akiknek közvetlen szakmai kapcsolata van ott. A legtöbb RNP-jelölt, különösen a kevésbé ismertek, követik ezt a szabályt, és úgy próbálják maximalizálni a siker esélyeit, hogy a helyi szintű személyes kapcsolatokkal ellensúlyozzák a sajtónyilvánosság hiányát. Más a helyzet egyes fontos személyiségek esetében, akik mandátumszerzése érdekében a párt többlet-erőfeszítést fejt ki, és akiknek megvan a pénzügyi lehetőségük arra is, hogy egyszerre több választási kampányt folytassanak különböző földrajzi övezetekben. Alexandru Vaida-Voevod (Vajda Sándor) 1905-ben és 1910-ben Magyarigenben (Alsófehér vm.), 1906-ban és 1910-ben Nagysomkúton (Szatmár vm.) sikertelenül lépett fel, viszont 1906-ban Magyarigenben és 1910-ben Alsóárpáson (Fogarás vm.) megszerezte a mandátumot. Aurel Cosma (Kozma Aurél) temesvári ügyvéd 1905-ben, 1906-ban és 1910-ben sikertelenül lépett fel a vizaknai városi választókerületben – valószínűleg apósa, Partenie Cosma egykori képviselő támogatásával –, 1906-ban pedig a krassószőrényi Facsetben. A RNP elnöke, George Pop de Băsești és a lelkész Vasile Lucaciu, a korszak jelentős személyiségei, szintén felléptek – legtöbbször sikertelenül – különböző választókerületekben, mind a szülőföldjükön (Szilágy, illetve Szatmár), mind a vizsgált három régió más vármegyéiben. Választási stratégiájuk eltér a pártjelöltek nagy tömegének választási stratégiájától, és arányaiban inkább az akkori magyar pártok vezetőinek választási stratégiájára emlékeztet.

A román jelöltek túlnyomó többsége tehát, politikai programtól függetlenül, látszólag eléggé kötődött a választókerület földrajzi területéhez és ahhoz a társadalomhoz, amelynek szavazatait szükséges volt megszerezniük. Közülük azok, akiket „hoztak”, kellően „húztak” is,⁴³ így ők a megnövekedett sajtónyilvánossággal ellensúlyozták, mivel a sajtó által a teljes választópolgárság számára ismert közszereplők voltak. De hogyan tükröződik

⁴¹ Radu 2007: 13–14.

⁴² Vescan 2018: 236.

⁴³ A szerző szójátékát a magyarban nehéz az eredeti szándék és a szavak pontos értelme szerint az egy értelemváltoztató hangcsavarral tükrözni, így egy nem tökéletes, de a lehetőségekhez mérten ahhoz legközelebb álló változatot alkottam, amely az eredeti játékosságot érzékelteti. Az eredetiben „importați” (importáltak, hozottak) és „importanti” (fontosak, jelentősek) – ford. megj.

ez a választási részvétel dinamikájában és a szavazók választási elkötelezettségben (általánosságban a részvételi arányt és sajátosan a román jelöltek támogatását illetően)?

A választópolgárok és a választási részvétel

Az egyik fontos kérdés, amelyre a kutatásom választ kíván adni, hogy a román jelölések, különösen 1905 és 1910 között a nacionalistáké motiválták-e a választókat annyira, hogy magasabb részvételi arányt eredményezzenek. A Román Nemzeti Párt jelöltjei szinte kizárólag olyan választókerületekben indultak, ahol adottak voltak a győzelem demográfiai feltételei (azaz a román nemzetiségű választók többsége), ezért érdemes nyomon követni a választópolgárok választói magatartását ezekben a választókerületekben a román nemzetiségű jelöltek megjelenése előtt és után. Pap J. kutatásai szerint Magyarországon 1892 és 1910 között az etnikai kisebbség (különösen a szlovákok) által népességileg dominált választókerületekben a választási siker esélyének megjelenése aktiválta a választókat, ami a részvételi arány növekedéséhez vezetett.⁴⁴ Érvényes ez a következtetés a románok esetében is?

A kérdés megválaszolásához elemezni próbáltam a részvételi arányt 1892 és 1918 között abban a 60 választókerületben, ahol románok indultak. Ha végigtekintünk az 1892–1910 időszakon, akkor azokban a választókerületekben, ahol román jelöltek felléptek, az átlagos részvételi arány nagyobb, mint 70%, ami magasabb, mint az országos átlag (61-66%).⁴⁵ A százalékos arányt az 1906-os ciklus bevonásával számoltam ki, mivel annak kiküszöbölése (ezáltal közelebb kerülve a Pap J. által használt módszerhez) alig változtat az eredményen. Ennek az általános eredménynek a pontosságát azonban nehéz megbecsülni, mivel sok volt az olyan választás, amelyen mindössze egy jelölt indult, vagy amelyről hiányoznak az adatok. Ezért az elemzés során az egyes választókerületek szintjén és az eredmények alapján több kategóriába soroltam őket:

- A. választókerületek, ahol az adatok nem teszik lehetővé a kérdés megválaszolását;
- B. választókerületek, ahol a román jelöltek jelenléte magasabb részvételi arányt eredményezett;
- C. olyan választókerületek, ahol a részvételi arány nem változott vagy csak enyhén negatívan változott;
- D. választókerületek, ahol a román jelöltek jelenléte alacsonyabb részvételi arányt eredményezett.

---

⁴⁴ Pap 2020: 109–112.

⁴⁵ Pap 2020: 109.

Azért folyamodtam ehhez a megoldáshoz, mert a közfelkiáltással (az egyetlen jelölt által vagy a választás során az ellenjelöltek visszalépésével) megnyert választások nagy száma miatt lehetetlen összehasonlítani az egymást követő választási ciklusokat. Ugyanakkor a kvantitatív elemzés helyett inkább egy kvalitatív elemzés teheti lehetővé a választási részvételt befolyásoló tényezők és az egyik jelölt etnikai identitásával való kapcsolatuk pontosabb azonosítását a korszakban. Végül, de nem utolsósorban meg kell jegyezni, hogy ez az elemzés sajnálatosan nem nyújt a Pap J. által kapott eredményekkel tökéletesen összehasonlítható eredményeket az eltérő módszertan és az 1906–1910-es választási ciklus általam történő bevonása miatt – ám a románok sajátos esetében ezeket a választási eredményeket nem lehetett az elemzésből kizárni anélkül, hogy az ne befolyásolná negatívan az eredményt.

A román jelölttel is rendelkező 60 választókerületből 11 (18%) az „A” kategóriába tartozik, és az ismert eredmények alakulása nem teljesen világos. Fő oka ennek szinte minden esetben az, hogy nagyon sok választást nyertek közfelkiáltással, ami nem tette lehetővé a korábbi ciklusok részvételi arányának megismerését, így az egyik összehasonlítási feltétel nem alkalmazható. Ide soroltam a román szocialista Teodor Onișor 1910-es gyulafehérvári jelölését is, mivel a szocialista jelöltek olyan közönséghez szóltak, amely más kitételek mentén is mozgósítható volt, nem pusztán az etnikai hovatartozással.

A „B” kategóriába a 60 választókerületből 34 tartozik, de ezek közül csak 25-ben (42%) mutatható ki egyértelműen az azonos etnikumú jelölt jelenlétének pozitív hatása a választási részvételre. További kilenc esetben (17%) a választópolgárok többségével azonos etnikai hovatartozású jelöltek jelenléte ciklusról ciklusra hol pozitív, hol negatív hatású. A helyzetek sokfélesége arra enged következtetni, hogy az ingadozás fő okainak nagyobb mértékben van köze a jelölt személyéhez, a választási kampány lefolytatásának módjához, valamint a választókerülettel és a választókkal való korábbi kapcsolatához, és kisebb mértékben a bemutatott politikai programhoz (nacionalista vs. kormánypárti). Például Tenke (Bihar vm.) választókerületben a kormánypárti román jelölt 1905-ben 6%-os növekedést hozott a választási részvételben, a nacionalista jelölt 1906-ban pedig 8%-os csökkenést az előző választásokhoz képest. Hasonló a helyzet, de ingadozóbb értékekkel (+17%, -11%) ugyanazon vármegye belényesi választókerületében. Szintén Bihar vármegyében, Csékén a két kormánypárti román jelölt a választók 48%-át (1901), illetve 63%-át (1903) mozgósította. Facseten, Krassó-Szörény vármegyében a román nacionalista jelölt 1905-ben 5%-kal kevesebb választót vonzott, mint a magyar jelöltek 1901-ben, míg az 1906-os román nacionalista jelölt 10%-kal többet, mint az 1905-ös. A Temes vármegyei Rékáson az 1905-ös kormánypárti román jelölt megfelezte a részvételi arányt 1901-hez képest, míg az 1906-os nacionalista jelölt visszaállította azt az 1901-es szintre. Az Arad vármegyei Józshelyen 1906-ban egy román nacionalista jelölt és egy kormánypárti román jelölt versengése csökkentette

a részvételi arányt, míg 1910-ben a RNP vezetőjének, George Pop de Băseștinek a magyar jelölttel szembeni indulása (látszólag) visszaövelte.

Más esetek is mutatják a 25-ből, hogy a jelölt személye alapvető szerepet játszott a választók mozgósításában még akkor is, amikor a választást nem sikerült megnyerni. Oravicán, Krassó-Szörény vármegyében 1906-ban Coriolan Brediceanu a választókerület hagyományához képest rekordrészvételt (83%) ért el. Nagysomkúton, Szatmár vármegyében ugyanabban az évben Alexandru Vaida-Voevod jelölése 10%-osnál nagyobb növekedést eredményezett a választási részvételben.

A választókerület választási hagyományának is megvolt a maga jelentősége. Voltak olyan választókerületek, ahol a részvételi arány hagyományosan magas volt (75%-osnál nagyobb), és ahol a nemzetiségi jelöltek megjelenése nem fejtett ki lényeges hatást. Ez volt többek között a helyzet az Arad vármegyei Borosjenő, Pécska és Pankota választókerületekben. Utóbbi kettőben a román nacionalista jelöltek jelenléte még választási sikerük ellenére is a részvétel csökkenésével járt. Itt kell megemlíteni a szomszédos, (elméletileg) ugyanahhoz a régióhoz tartozó vármegyék között jelentkező választási magatartási különbséget is. A román jelöltek hatása Bihar vármegyében teljesen más volt, mint Aradon, valószínűleg az eltérő választókerületi hagyományok miatt is. Az egyes választókerületekben évtizedek óta fennálló választási monopólium, amely életképes ellenjelöltek hiányában csökkentette a választói érdeklődést és a választási részvételt, a korábbi helyi „főnök” visszalépése után is megteremthette az alacsonyabb részvétel feltételeit. A Krassó-Szörény vármegyei Nagyzorlenc választókerületet évtizedekig George Szerb (Szerb György) kormánypárti román jelölt uralta. Utolsó fellépésének évében, 1905-ben a részvételi arány 33%-ra csökkent. Visszavonulása után, 1906-ban, amikor az első valódi választási megmérettetésre került sor egy román nacionalista és a mérsékelt ellenzék képviselője között, a részvételi arány elérte a 65%-ot, ami az előző ciklus kétszerese volt, de még így alacsonyabb, mint a román jelöltek felléptető választókerületek átlagos részvételi aránya (74%) 1906-ban.

A „C” kategóriába hét választókerület (12%) tartozik, ebből négy olyan, amelyben a nemzetiségi jelölteknek nem volt érzékelhető hatása a választási részvételre (Fogarás, Fogarás vm.; Kolozs, Kolozs vm.; Újszentanna, Arad vm.; Végvár, Temes vm.), valamint öt másik, amelyben a korábbi állapothoz képest kisebb visszalépés történt, vagy olyan esetek, amelyek aligha tekinthetők sikeresnek a választók bevonását illetően. A korábbi ciklusok részvételi arányához képest 5%-nál kisebb ingadozásokat vettem itt figyelembe. Fentebb már említettem a helyzetet Pécskán 1906-ban, de Nagydisznódon, Szeben vm. és Vissón, Máramaros vm. is enyhe csökkenés következett be a választók számában.

A „D” kategóriába nyolc olyan választókerület (13%) tartozik, ahol a román jelöltek fellépése, egyes esetekben még a nacionalistáké is, a részvételi arány csökkenéséhez vezetett. Mind a nyolc esetet 1906-ban jegyezzük, és valószínűleg – legalábbis részben

– az akkori választások kivételes helyzetével függenek össze, amely alkalommal éppen nem volt jelen az a politikai párt, amely három évtizeden át uralta a parlamenti életet: a Szabadelvű Párt. Két esetben azonban 1910-ben folytatása is volt, amikor is jelentősen csökkent a részvételi arány Naszódon (Beszterce-Naszód vm.) és Alsóárpáson (Fogaras vm.). Az ebbe a kategóriába tartozó választókerületek két alkategóriára oszthatók. Négy esetben a választókerületeket egyértelműen a román jelöltek uralják: az előbb említett kettő, valamint Pankota (Arad vm.) és Nagyilonda (Szolnok-Doboka vm.) – ahol a választók éppen azért nem szavaztak nagyobb számban, mert az ellenjelölteknek minimális esélyük volt a sikerre. Négy másik választókerületben a román jelöltek láthatóan nem tudták megszólítani saját etnikai választóikat: Torockó (Torda-Aranyos vm.); Orczyfalva (Temes vm.) – ezek etnikailag vegyes választókerületek –; Élesd és Ugra (Bihar vm.) – előbbi vegyes, utóbbi magyar többségű választókerület. Meg kell azonban jegyezni, hogy az utóbbi esetekben nem ismerjük a szavazók pontos etnikai megoszlását, és könnyen lehet, hogy mind a négy választókerületben a román szavazók kisebbségben voltak.

A fentiekből kitűnik, hogy a román választók részvételi arányát 1901 és 1918 között viszonylag nagy mértékben (55%-át és valószínűleg az „A” kategóriába tartozó tisztázatlan helyzetek egy részét) pozitívan befolyásolta a jelölt etnikai hovatartozása, de anélkül, hogy kizárólagos tényező legyen. Különben az azonos etnikumú szavazók megnyerése korlátozott hatással volt a román jelöltek választási sikerére, amint az a 3. táblázatból is kiderül: az esetek felében a magasabb részvétel nem biztosította a választási sikert.

Az etnikai hovatartozás hatása a választási részvételre		A (nem meggyőző)	B (növekvő részvétel)	C (változatlan részvétel)	D (csökkenő részvétel)	Összesen
A románok választási sikere/választókerület	>50%	3	9	0	4	16
	50%≥	1	8	1	0	10
	0%	7	17	6	4	34
	Összesen	11	34	7	8	60

3. táblázat. A választási részvétel és a román jelöltek választási sikere

A jelöltek profilja és a választókerületek választási hagyománya két másik tényező, amelyeknek az eredményekre gyakorolt hatása kiderül ugyanebből az adatsorból. Ezekhez bizonyára hozzáadódnak olyan tényezők, amelyeket a választási statisztikák szintjén nehéz azonosítani, mint például a választások előtti megegyezések, a választási korrupció és erőszak, a helyi kortesek befolyása és a választók egyéni érdeke.

A tárgykörrel foglalkozó szakirodalom állandóan említi ezek szerepét,⁴⁶ ezért ezt egy, a korszakban jól dokumentált példával illusztrálom, amely véleményem szerint rop-pant jól összefoglalja az előző állításokat: az 1905-ös, 1906-os és 1910-es magyarigeni választásokkal.

Magyarigen Alsófehér vármegye nagy kiterjedésű választókerülete volt, amely a megye középső és északnyugati részét foglalta magába, beleértve a hegyvidéki területet is. A Magyarigen, Alvinc és Verespatak járásokat 34 település alkotta.⁴⁷ Az 1900-as népszámlálás szerint 43.034 lakosa első nyelvként a románt beszélte (93,3%), 2741 a magyart (6%), 222 a németet és 107 más nyelvet (összesen 0,7%).⁴⁸ 1905-ben 870 választópolgár volt regisztrálva, akik közül 537 román (61,7%),⁴⁹ 1910-ben pedig 974, akik közül 620 román (63,6%).⁵⁰ A románok demográfiai súlya és a román szavazók aránya közötti különbség jelentős volt, és valószínűleg több román többségű választókerületet is jellemzett Erdélyben és Magyarországon. 1905-ben, 1906-ban és 1910-ben a RNP jelöltje Magyarigenben Alexandru Vaida-Voevod, a „nemzeti mozgalom” egyik vezető alakja volt. Jelölése 56%-ról (1896) és 49%-ról (1901) 88%-ra (1905), 87%-ra (1906) és 85%-ra (1910) növelte a választási részvételt. Alexandru Vaida-Voevod azonban csak 1906-ban nyerte meg a választásokat a magyarigeni választókerületben, amikor Jeszenszky Pál (Alkotmánypárt) ellen indult, viszont alulmaradt 1905-ben Werner Gyulával (Szabadelvű Párt), 1910-ben pedig Szász Pállal (Nemzeti Munkapárt) szemben.

Az 1905-ös és 1910-es választások után megjelent röpiratok, amelyek a választások napjának eseményeit részletezik a RNP szemszögéből, szóba hozzák a tényezők teljes spektrumát, amelyek a választási részvételt és a választások kimenetelét befolyásolták a legalább egy román jelölttel rendelkező többségi román választókerületben. A RNP prominens tagjaként induló jelölt profilja hozzájárult a választók mozgósításához, de ez a győzelem biztosításához elégtelennek bizonyult akkor, amikor az ellenjelölt a kormánypárt képviselőjében lépett fel, bár a szavazati különbség minden alkalommal csekély volt. A román kortesek és a választók egy részének választási tapasztalatlansága is hozzájárult a kudarchoz, legalábbis 1905-ben, mivel a füzet szerzője a választások elvesztéséért néhány tucat román választót okol, akiket Werner Gyula kortesei győztek meg arról, hogy minden nagyobb visszaélés nélkül rá szavazzanak.⁵¹ 1910-ben azonban a kudarcot inkább tulajdonítják a választókra gyakorolt közvetlen hatósági nyomásnak, és végül annak, hogy a bizottság 24 szavazatot érvénytelenített, mert azokat nem „Dr. Vajda” (A. Vaida-Voevod), hanem

⁴⁶ Cieger 2011; Pál 2014.

⁴⁷ Szivák 1901: 614–615.

⁴⁸ MStK 1902: 372–378.

⁴⁹ A számításokat ez alapján végeztem: Lupta... 1905: 19–32.

⁵⁰ A számításokat ez alapján végeztem: Lupta noastră... 1910: 38–52.

⁵¹ Lupta... 1905: 9–13.

„Vajda Sándor” kapta – ez a választási csalás „hagyományos” formája, amely a jelöltet élőszoval megnevezők apró személynévi hibaejtésére alapoz.⁵²

A román jelölt kudarcát nem pusztán a magyar jelöltet támogató román szavazók nagy száma (1905-ben 127, 1910-ben 110) okozta, hanem a távol maradók magas száma is (1905-ben 55, 1910-ben 96), akiknek szavazata mindkét esetben átbillentette volna a mérleg nyelvét. Az a tény, hogy a távolmaradási arány még az 1906-os politikai helyzetben is állandó maradt, azt mutatja – túl azon, hogy megpróbálták elkerülni egy „rossz” választás következményeit –, hogy sok választópolgár valóban érdektelen volt a politika iránt, vagy legalábbis nem volt eléggé motivált ahhoz, hogy vállalja a szavazóhelyiségekbe való eljutás anyagi és fizikai erőfeszítéseit.

Következtetések (a korlátozásokról is)

Az 1901 és 1918 között lezajlott magyar országgyűlési választásokon a román jelöltek választási szerepvállalásáról meglehetősen mozaikos képet kapunk, amely többféle politikai irányzatot (nacionalista, kormánypárti, ellenzéki, szocialista) és jelentős regionális és kistérségi különbségeket mutat. Az 1905/06-os választási ciklus előtt a jelöltek és a győztesek túlnyomó többsége az úgynevezett „renegátok” (a kormánypárt, illetve a mérsékelt ellenzéki magyar pártok listáján szereplő jelöltek) közül került ki. A RNP-nek az 1905-ös választási küzdelemben való belépése a román nacionalista jelöltek számának növekedését hozta magával, a győztesek száma megközelítette a „renegátokét”. 1906-ban, a magyarországi politikai válság körülményei között a román nacionalisták 30 év óta a legjobb eredményt érték el, felülmúlva a „renegátokat”, de a Nemzeti Munkapárt hatalomra kerülésével a mérleg ismét az utóbbiak javára billent. Ebben az időszakban a román szocialista jelöltek folyamatosan jelen voltak, de a választási statisztikák szempontjából „elhanyagolható mennyiséget” jelentettek.

Ez a kettősség, főszerepben a nacionalistákkal és a „renegátokkal”, nagymértékű leegyszerűsítése a helyzetnek, és csupán részben tükrözi a korszak folyamatait. A román jelöltek számának növekedése nem jelentett politikai mozgósítást minden román többségű választókerületben. Az okok között megnevezhető nem pusztán csak az, hogy a RNP nem tudott elegendő jelöltet és pénzügyi forrást biztosítani ahhoz, hogy valamennyi választókerületet lefedje – amelyek közül néhány egyébként is a „renegát” képviselők hagyományos fellegrája volt, elkötelezett választókkal, ami 1905 után is biztosította győzelmüket a nacionalistákkal szemben –, hanem az is, hogy a censzos választási törvények miatt sok választókerületben a demográfiai többség nem párosult valódi választói többséggel.

⁵² Lupta noastră... 1910: 35.

A RNP jelöltjeinek részvétele a választásokon, a választókerületek több mint felében, amelyekben felléptek, láthatóan növelte a részvételi arányt, de nem biztosított jelentős választási sikert: még 1906-ban is 50% alatt maradt a nacionalisták sikeraránya. Ennek okai részben a választott stratégiában és az erőforrások kiszervezésének mintázatában (amely túlságosan szétszórt volt), részben a választókerületek választási hagyományában, és végül, de nem utolsósorban – ami legalább annyira fontos – a kortesek tapasztalathányában és a hatóságok beavatkozásában keresendők. Így még azokban a választókerületekben sem volt biztosított a győzelem, ahol román demográfiai és választói többség egyaránt létezett, mint például Magyarigenben, mivel a román választók nagy része vagy nem volt szavazásra ösztönözve, vagy különböző megfontolásokból a más nemzetiségű jelöltre szavazott.

A román jelöltek korlátozott részvétele és választási sikere, politikai irányultságuktól függetlenül, megmutatja, mennyire nehéz részletező magyarázatot találni a választási folyamatra, ha etnikai szűkítésben alkalmazott statisztikai érvekből indulunk ki. Ahhoz, hogy a kutatás jelenlegi szakaszán túllépjünk, valószínűleg egy nagyon részletes propozográfiai megközelítés mellett – amely egyesítené a jelölt politikai profiljának elemzését (beleértve a választókkal való kapcsolatot és a választókerület hagyományos politikai modelljébe való beilleszkedést) – a helyi szintű politikai játszmákat és a választói csoportok sajátosságait is részletes vizsgálatnak kellene alávetni. Sajnos azonban egy ilyen megközelítés léptéke, társulva a szűkös forrásokkal, nehezen leküzdhető módszertani kihívások és logisztikai nehézségek elé állítaná a kutatást.

Azok a helyzetek, amikor a nacionalista jelöltek megjelenése nem ösztönözte a választási részvételt, sőt csökkentette azt (a román jelölések több mint 25%-a), cserébe jól illusztrálják az etnikai kötődésen alapuló magyarázatok korlátait. Az biztosan látszik, hogy nem minden RNP-jelöltnek sikerült egyformán motiválnia a román választókat, ahogyan minden „renegátnak” sem sikerült. A választók jelentős része közömbös, sőt szkeptikus volt a nacionalista választási narratívával szemben – igaz, hogy kisebbségben voltak a RNP szavazóinak tömegéhez képest, de ez a kisebbség több tíz százalékot is elérhetett, és döntően befolyásolhatta a választások kimenetelét. Az ő esetükben is a mikrotörténelem, az életrajzok és a helytörténet az egyetlen megoldás – amennyire a források engedik – annak kiderítésére, hogy ez valódi etnikai közömbösség, politikai közömbösség/szkepticizmus vagy csak személyes vagy szakmai pragmatizmus/opportunizmus volt-e, illetve milyen mértékben volt az.

Amennyiben a fentiekből módszertani következtetéseket lehet levonni, úgy vélem, hogy még ha jelen pillanatban a dualizmus kori Magyarország választási eredményeire vonatkozó adatsorok és a képviselők életrajzai információkkal tovább is gazdagíthatók, különösen a korabeli sajtó tömeges digitalizálásával, a magyarázó potenciált illetően a legértékesebb hozzájárulás az lesz, amely elősegíti a mikrotörténelmet a kvantitatív elemzési technikákkal ötvöző kutatási módszer kidolgozását. Ily módon a kor választási

valósága „alulról” válhatna tanulmányozhatóvá, a részletek és a sajátos helyzetek gazdagságát a politikatudományok kutatási módszertanához⁵³ közel álló koherens módszertani keretbe integrálva, amely lehetővé tenné a választási aktust, a politikai elit döntéseit és a szavazópolgárok választásait befolyásoló összes tényező súlyának becslését.

Fordította: Ferenczi Szilárd

FORRÁSOK

Bukaresti Országos Központi Történelmi Levéltár (BOKTL)

Fond: Erdélyi Román Nemzeti Párt (Nagyszebeni Román Nemzeti Bizottság.

MStK 1902: *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása*. 1. rész: A népesség általános leírása községenként. Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat, 1. kötet. Budapest.

MStK 1912: *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. 1. rész: A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat, 42. kötet. Budapest.

Román Nemzeti Levéltár Fehér Megyei Főosztálya (RNLFMF)

Fond: Fehér Megyei Prefektúra, Központi Választási Iroda, 1869–1915.

Román Nemzeti Levéltár Hunyad Megyei Főosztálya (RNLFMF)

Fond: Hunyadmegyei Prefektúra, 1892–1909.

HIVAKOZOTT IRODALOM

Albani, Tiron 1936: *Leul dela Șișești [A lacfalui oroszlán]*. Cercul ziaristilor, Oradea; *Alegerea de deputat dela Năsăud în 5 maiu 1906 [Az 1906. május 5-ikei năsăودي képviselőválasztás]*. Tipografia G. Matheiu, Bistrița, 1906.

Balázs Sándor 2008: *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*. Kriterion, Kolozsvár.

Balázs Sándor 2010: *Román képviselő a dualista Magyarország parlamentjében*. 1. Beszédok 1906–1909. 2. Beszédok 1910–1918. 3. Analógiák. Kriterion, Kolozsvár.

Barițiu, George 1891: *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă [Válogatott fejezetek Erdély kétszáz évvel ezelőtti történelméből]*. Vol. 3. W. Krafft, Sibiu.

Berariu, Pavel 1939: *Partenie Cosma în slujba Ardealului [Partenie Cosma Erdély szolgálatában]*. Cooperativa Litera Creștină, București.

---

⁵³ Lásd Pap József szempontjait itt: Pap 2020: 105–106.

- Biruința dela Chișineu a domnului Ioan Russu Șirianu, deputatul Chișineului* [Ioan Russu Șirianu, *Kisjenő város képviselőjének győzelme Kisjenőben*]. Tribuna, Arad, 1905.
- Boia, Lucian 1978: Români din Transilvania în perioada dualismului (1867–1918) [Az erdélyi románok a dualizmusban (1867–1918)]. In: *Revista de Istorie* (31) 11. 1988–1991; Maior, L. 1986, 83–114.
- Boilă, Romul 1905: *Dreptul de alegător la alegerea deputaților dietali* [Szavazati jog az országgyűlési tagok megválasztásakor]. Tipografia Seminarului Arhidiecesan, Blaj.
- Bona, Petru 1979: Aspecte ale luptei deputaților români în parlamentul maghiar pentru drepturi naționale și politice (1869–1872) [Szempontok a magyarországi román képviselők nemzeti és politikai jogokért folytatott küzdelméhez a magyar országgyűlésben (1869–1872)]. In: *Studii și Comunicări de Etnografie-Istorie* [Caransebeș] (3) 361–373.
- Brote, Eugen 1895a: *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Un memoriu politic cu 67 anexe și o hartă* [A román kérdés Erdélyben és Magyarországon. Politikai emlékirat 67 melléklettel és térképpel]. Voința Națională, București.
- Brote, Eugen 1895b: *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn. Eine politische Denkschrift. Mit 51 Beilagen und einer Karte*. Puttkammer & Mühlbrecht, Berlin.
- Cieger András 2011: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon, 1867–1918*. Napvilág, Budapest.
- Cipăianu, George 1973: Vincențiu Babeș, activitatea parlamentară între anii 1861–1869 [Vincențiu Babeș, parlamenti tevékenység 1861–1869 között]. In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj* [A kolozsvári Történeti és Régészeti Intézet Évkönyve] (16), 167–188.
- Cosma, Aurel 1905: *Ocna la 26 ianuarie 1905. Lupta Partidului Național Român și datele referitoare la alegerea de deputat dietal* [Vízakna 1905. január 26-án. A Román Nemzeti Párt küzdelme és a Diéta képviselőinek választási adatai]. George Nichin, Arad.
- Din luptele noastre naționale. Alegerea protopopului Vasile Damian de deputat dietal la Baia de Criș în 26 și 27 ianuarie 1905* [Nemzeti küzdelmeinkből. Vasile Damian lelkész megválasztása diétaképviselőnek Körösbányán 1905. január 26-án és 27-én]. Tipografia Nouă, Orăștie, 1905.
- Eppel, Marius 2004: *Vasile Mangra: activitatea politică (1875–1918)* [Vasile Mangra: politikai tevékenység (1875–1918)]. Presa Universitară Clujeană, Cluj.
- Eppel, Marius 2006: *Un mitropolit și epoca sa: Vasile Mangra (1850–1918)* [Vasile Mangra: egy mitropolita és a kora (1850–1918)]. Presa Universitară Clujeană, Cluj.
- Georgescu, Ioan 1928: *Dr. Ioan Rațiu (1828–1902): 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni* [Ioan Rațiu dr. (1828–1902): Az erdélyi románok nemzeti küzdelmeinek 50 éve]. Tipografia „Foaia Poporului”, Sibiu.

- Georgescu, Ioan 1935: *George Pop de Băsești: 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni* [George Pop de Băsești: Az erdélyi románok 60 éves nemzeti küzdelméből]. Editura Asociației Culturale „Astra”, Oradea.
- Glück, Eugen 1999: Deputați români în Parlamentul Ungariei în 1848–49, [Román képviselők a Magyar Országgyűlésben 1848–49-ben]. In: Berenyi, Maria (ed.): *Simpozion. Comunicările celui de al VIII-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria (Giula, 7-8 noiembrie 1998)* [Szimpózium. A magyarországi román kutatók 8. értekezletének előadásai (Gyula, 1998. november 7–8.)]. S.n. Giula, 46–64.
- Glück, Eugen 2002: Contribuții cu privire la activitatea parlamentară a lui Ștefan Cicio Pop în primii ani ai activismului (1905–1907) [Adalékok Ștefan Cicio Pop parlamenti tevékenységéhez az aktivizmus első éveiben (1905–1907)]. In: *Studia Universitatis ‘Vasile Goldiș’ Arad*, seria A, (12) 194–201.
- Glück, Eugen 2003: Activitatea parlamentară a lui Ștefan Cicio Pop în pragul Primului Război Mondial (1910–1914) [Adalékok Ștefan Cicio Pop parlamenti tevékenységéhez az első világháború küszöbén (1910–1914)]. In: *Aradul Cultural* (10) 1–2. 74–77.
- Iancu, Gheorghe 2007: Partidul Național Român și alegerea parțială pentru parlamentul maghiar în cercul electoral Bocșa (1907) [A Román Nemzeti Párt és az időközi magyar parlamenti választás a boksánbányai választókerületben (1907)]. In: Sorin Mitu et alii (eds.): *Biserică, societate, identitate. In honorem Nicolae Bocșan* [Egyház, társadalom, identitás. Nicolae Bocșan tiszteletére]. Presa Universitară Clujeană, Cluj, 325–333.
- Iorga, Nicolae 1915: *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* [Az erdélyi és magyarországi románok története]. Editura Casei Școalelor, București.
- Iudean, Ovidiu Emil 2016: *The Romanian Governmental Representatives in the Budapest Parliament*. Mega, Cluj.
- Lupaș, Ioan 1940: Din corespondența Mitropolitului Miron Roman [Miron Roman mitropolita levélváltásából]. In: *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului la Douăzeci de Ani de Arhiepiscopire* [Tiszteletadás Öminenciájának, dr. Nicolae Bălannak, Erdély metropolitájának húszéves érseksége alkalmából]. Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu.
- Lupta de la 2 iunie 1910 st. n. în cercul electoral Șomcuta Mare, de Sentinela română* [Az 1910. június 2-ikai küzdelem a nagysomkutai választási körzetben, a Román Őrszem által]. Tipografia Mureșianu, Brașov, 1910.
- Lupta de la Ighiu data în ziua de 26 ianuarie 1905 în jurul d-lui Dr. Alexandru Vajda-Voevod pentru a zmulge cercul electoral din mâna străinilor și a-l cuceri pentru un deputat cu program național român, descrisă de un martor ocular* [Az Alexandru Vajda-Voevod dr. körül 1905. január 26-án Magyarigenben vívott harc, hogy a választási kört kiszakítsák az idegenek kezéből és egy román nemzeti programmal rendelkező képviselőnek nyerjék meg, egy szemtanú leírása alapján]. Tipografia Nouă, Orăștie, 1905.

- Lupta noastră de la Ighiu, în 1 iunie 1910. Alegera de deputat [Magyarigeni küzdelmünk 1910. június elsején. A képviselőválasztás].* Tipografia Nouă, Orăștie, 1910.
- Maior, Liviu 1986: *Mișcarea Națională Românească din Transilvania 1900–1914 [A Román Nemzeti Mozgalom Erdélyben 1900–1914].* Dacia, Cluj.
- Maior, Liviu 1992: *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc [A Memorandum. A román peticionalizmus politikatörténeti filozófiája].* Editura Fundației Culturale Române, București.
- Mândruț, Stelian 1978: Legile lui Apponyi și activitatea parlamentară a deputaților români (1907) [Apponyi törvényei és a román képviselők országgyűlési tevékenysége (1907)]. In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca* (21) 441–458.
- Mândruț, Stelian 1982: Colaborarea dintre deputații naționalităților în Parlamentul maghiar pentru emanciparea socială și națională (1906–1910) [A nemzetiségek együttműködése a magyar országgyűlésben a társadalmi és nemzeti emancipáció érdekében (1906–1910)]. In: *Ziridava* (14) 215–237.
- Mândruț, Stelian 1995: *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905–1910 [A nemzeti mozgalom és a Román Nemzeti Párt tagjainak országgyűlési tevékenysége Erdélyben 1905–1910 között].* Fundația Cele Trei Crișuri, Oradea.
- Mândruț, Stelian 1998: Die Rumänischen Abgeordneten aus Siebenbürgen zu den ungarischen Landtagen zwischen 1848–1849 (Vorstellungsfähigkeit, Beziehungen und Ergebnisse). In: *Anuarul Institutului de Istorie 'George Barițiu' din Cluj-Napoca* (37) 63–72.
- Mândruț, Stelian 2002: Partidele maghiare în viața politică a Transilvaniei (1867–1919) [A magyar pártok Erdély politikai életében (1867–1919)]. In: *Anuarul Institutului de Istorie 'George Barițiu' din Cluj-Napoca* (41) 145–170.
- Mândruț, Stelian 2003: Dinamica electoral-politică în Transilvania între anii 1892–1910 [Választási-politikai dinamika Erdélyben 1892 és 1910 között]. In: *Anuarul Institutului de Istorie 'George Barițiu' din Cluj-Napoca* (42) 313–323.
- Meseșian, Coriolan 1910: *Pro memoria din privilegiul alegerilor de deputați în Ungaria, anul 1910 [Emlék a magyarországi képviselőválasztás alkalmából, az 1910-es évből].* Victoria, Șimleu.
- Neamțu, Gelu 1969: Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman. 1866–1887 [Alexandru Roman parlamenti tevékenysége. 1866–1887]. In: *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj [A kolozsvári Történeti Intézet Évkönyve]* (12), 83–112.
- Neamțu, Gelu 1970: Deputații români în dieta de la Pesta 1848–1849 [Román képviselők a pesti országgyűlésben 1848–1849]. In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj* (13) 127–143.

- Neamțu, Gelu 1988: Activitatea parlamentară a lui George Pop de Băsești în 1879 [George Pop de Băsești parlamenti tevékenysége 1879-ben]. In: *Acta Musei Porolissensis* (12), 425–438.
- Orga, Valentin 2001: *Aurel Vlad, Istorie și destin* [Aurel Vlad. Történelem és sors]. Argonaut, Cluj.
- Orga, Valentin 2002: *Grupul neoactivist de la Orăștie: premise, constituire, activitate (1885–1914)* [A szászvárosi neoaktivista csoport: előzmények, megalakulás, tevékenység (1885–1914)] (PhD-disszertáció) Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár.
- Organizarea Partidului și a clubului dietal al naționalităților [A párt és a nemzetiségek diétai klubjának szervezete]*. George Nichin, Arad, 1905.
- Păcățian, Teodor V. 1909, 1910, 1913, 1915: *Cartea de Aur sau luptele politice ale românilor de sub coroana ungară [Aranykönyv, avagy a románok politikai küzdelmei a magyar korona alatt]*. Vol. 5–8. Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu.
- Pál Judit 1996: Az 1863–64-es választások a székelyföldi városokban. In: *Acta [Sepsiszentgyörgy]* (2) 241–246.
- Pál Judit 2014: Electoral Corruption in Austro-Hungarian Transylvania at the Beginning of the Dualist Period (1867–1872). In: Monier, Frédéric – Dard, Olivier – Engels, Jens Ivo (eds.): *Patronage et corruption politiques dans l'Europe contemporaine. 2. Les coulisses du politique à l'époque contemporaine XIXe–XXe siècles*. Armand Colin, Paris, 107–126.
- Pál J. et alii (ed.) 2018: *Parliamentary Elections in Eastern Hungary and Transylvania (1865–1918)*. Peter Lang, Berlin.
- Pál Judit – Popovici, Vlad 2017: The Parliamentary Elite from Eastern Hungary and Transylvania (1867–1918). A Generation-based Approach. In: Fasora, Lukáš – Hiebl, Ewald – Popelka, Petr (Hgg.): *Generationen in der Geschichte des langen 20. Jahrhunderts – methodisch-theoretische Reflexionen*. LIT, Wien–Münster, 55–75.
- Pál Judit – Popovici, Vlad 2022: From the Diet of Estates to the Parliament. The Case of Transylvania (1846–69). In: *Parliaments, Estates and Representation* (42.) 2. 147–167.
- Pap József 2017: *Parliamentary Representatives and Parliamentary Representation in Hungary (1848–1918)*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Pap József 2020: The Spatiality of Parliamentarism in the Age of Dualism. In: Gál Máté – Kónya Annamária – Péterffy Gergely (eds.): *1918: End and Beginning*. Prešovská univerzita, Prešov.
- Petraș, Lucian 2005: Activitatea desfășurată de Ștefan Cicio-Pop în legislatura parlamentară 1910–1914 [Ștefan Cicio-Pop munkássága az országgyűlési törvényhozásban 1910–1914]. In: *Revista Bistriței* (19) 249–256.
- Popovici, Vlad 2008: *Tribunismul (1884–1905) [A Tribunizmus (1884–1905)]*. Presa Universitară Clujeană, Cluj.

- Popovici, Vlad 2014: Reprezentanții Sebeșului în Parlamentul Ungariei (1866–1918) [Szászsebes képviselői a Magyar Országgyűlésben (1866–1918)]. In: *Terra Sebus* (6) 451–471.
- Popovici, Vlad 2021: „Patrioți” și „rengați”: reprezentanții politici români din Transilvania și Ungaria perioadei dualiste în istoriografie [„Hazafiak” és „renegátok”: a dualizmus korának erdélyi és magyarországi román politikai képviselői a történetírásban]. In: Boar, Liviu – Bolovan, Ioan – Stanciu, Laura (coord.): Școală, Biserică, Stat și Națiune în istoria României. Omagiu Profesorului Cornel Sigmirean la împlinirea vârstei de 65 de ani [Iskola, egyház, állam és nemzet a román történelemben. Tiszteletadás Cornel Sigmirean professzornak 65. születésnapja alkalmából]. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 127–139.
- Radu, Sorin 2007: *Ion Flueraș* (1882–1953). Social-democrație și sindicalism [Ion Flueraș (1882–1953). Szociáldemokrácia és szakszervezetiség]. Nemira, București.
- Retegan, Simion 1979: *Dieta românească a Transilvaniei* [Erdély román országgyűlése]. Dacia, Cluj.
- Retegan, Simion 2000: Die siebenbürgischen Landtage 1848 bis 1865. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. VII. Verfassung und Parlamentarismus. 2. Teilband. Die regionalen Repräsentativkörperschaften*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2317–2363.
- Roșuț, Nicolae 1978: Activitatea politică a deputaților arădeni între anii 1905–1918 [Az aradi képviselők politikai tevékenysége 1905–1918 között]. In: *Ziridava* (9) 219–270.
- Russu-Șirianu, Ion 1904: *Românii din statul ungar (statistică, etnografie) [Románok a magyar államban (statisztika, néprajz)]*. S.l.: a szerző kiadása.
- Stoica, Sever 1932: *Iuliu Maniu*. Tipografia Mayer, Cluj.
- Suciu, Coriolan 1927: Deputați români în dieta din Pesta la 1861 [Román képviselők a pesti országgyűlésben 1861-ben]. In: *Societatea de Mâine* (4.) 9. 125–126; 10–11. 147; 12. 164–165; 13–14. 184–185.
- Szendrei Ákos 2006: A Román Nemzeti Párt választási szereplése és tevékenysége, 1905–1910. In: *Múltunk* (51) 2. 54–90.
- Szivák Imre 1901: *Az Országgyűlési képviselőválasztás és curiai bíráskodás codexe* – közjogi anyaggyűjtemény. Athenaeum, Budapest.
- Vescan, Liana 2018: Tiron Albani’s memoirs – A Genuine narrative historical source distorted by the Communist censorship. In: *Philobiblon. Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities* (23) 2.